

Mira C. Skadegård

Strukturel diskrimination, benægtelse og intention

Selvom diskrimination findes i mange former og stort set i alle sociale kontekster, vækker emnet et vist ubehag og benægtelse. Feltet vanskeliggøres af et lavt fagligt kendskab til emnet, hvilket forhindrer effektive løsninger. Desuden kan det synes vanskeligt for mange, der ikke selv mærker eller berøres negativt af diskrimination, at få øje på udfordringens relevans. Bevægelser som #MeToo og BLM har dog skabt en øget nysgerrighed og interesse om feltet. Denne artikel omhandler strukturel diskrimination, hvilket forstås som diskrimination indlejret i strukturer, traditioner, normer og fælles opfattelser. Strukturel diskrimination har omfattende konsekvenser og omkostninger for samfundet. Øget viden om (og opmærksomhed på) strukturel diskrimination og relaterede udfordringer kan derfor bidrage til mere forståelse såvel som effektive politiske og sociale tiltag og strategier, der berører diskriminationsudfordringer.

Nøgleord: strukturel diskrimination, mikrodiskrimination, hverdagsdiskrimination, diskriminationsbenægtelse, intention, menneskerettigheder

It is certain, in any case, that ignorance, allied with power, is the most ferocious enemy justice can have (James Baldwin)

Det sværeste er alle de gange (og det er rigtig mange), hvor mine nære, hvide venner, partnere og bekendte har tvivlet på, om de ting, jeg oplever, nu var racistiske eller ”på grund af min hudfarve”. Eller de gange de siger, jeg ikke skal tage det så tungt. Det er et svigt, når de hellere vil tvivle på min dømmekraft end at indse, at det er et gængs problem, som også optræder i tilsyneladende harmløse situationer. Og det er svært nok med den tvivl, man har i sig selv omkring så mange situationer, hvor det er umuligt at tyde, om der var noget racistisk der. Når jeg siger det videre som en racistisk oplevelse, så var det en racistisk oplevelse (Thor, interview 2020).

Diskrimination er hverdagskost for mange danskere, hvad end det handler om hudfarve, køn, religion, seksualitet, handicap, alder eller andre kategorier.¹ Den forstås her som negativ forskelsbehandling hvor *formål eller virkning* er at op-

hæve eller svække ligebehandling og lige muligheder på et hvilket som helst område af samfundslivet, herunder deltagelse i sociale, kulturelle og økonomiske anliggender. Diskrimination finder sted blandt andet i skoler, sundhedsvæsenet, butikker, retssystemet, nattelivet, politik og på arbejdspladser. Den kan være eksplicit, fx i form af tilråb, skældsord, fravalg i ansættelsesprocesser, udelukkelse fra klubber, kvinder der overfaldes på gaden og fratages deres tørklæde, eller barnet, der ikke vælges til idrætsholdet, fordi hun eller han er anderledes. Den form for diskrimination kaldes for *direkte diskrimination*.

For mange er den direkte diskrimination som ovenfor til at genkende, men diskrimination sker ofte på mere subtile måder. Her kan der være tale om *strukturel diskrimination*, som omfatter opfattelser og antagelser, der underbygger diskriminerende praksisser og normer, traditioner, institutionelle regler og love m.m. Det kan være institutionelle praksisser, der vanskeliggør ikkeheteroseksuelt ægteskab og forældreskab, love, der rammer bestemte minoriserede grupper, ulighed i ledelses- og ansættelsespraksisser eller manglende adgang til bygninger og fælles arealer for mennesker med handicap. Der er mange eksempler på diskrimination, som ikke umiddelbart genkendes som diskriminerende. Her er benægtelse et godt eksempel, for det kan i sig selv udgøre en form for (eller forstærke) diskrimination.

I citatet ovenfor beskriver Thor, hvordan hans oplevelser med diskrimination mødes med affejning eller bortforklaring. Citatet illustrerer, hvordan diskrimination anses og opleves meget forskelligt, afhængigt af position og erfaring. Thors oplevelse (og opfattelse) underkendes af vennerne. Situationen er frustrerende for ham, da vennerne ikke ser ud til at genkende eller anerkende diskrimination. Det er muligt, at afvisningerne er forsøg på at nedtone, udglatte eller fjerne ubehaget, der opstår med diskriminationen. Reaktionen kan også være udtryk for, at det, Thor siger (og oplever), ikke anses som legitimt, fordi det ikke afspejler de erfaringer og den viden, vennerne selv besidder som majoriserede. Uanset grunden er Thors situation ikke enestående. At indberette eller fortælle om diskriminerende hændelser leder ofte til yderlige udfordringer i form af enten benægtelse, tvivl, affejning eller nivellering (van Dijk, 1992).

Diskriminationsudfordringer karakteriseres i mange tilfælde af et underliggende paradoks. På den ene side findes en udbredt overbevisning om, at vi er gode og ordentlige mennesker (Sue, 2010), der ikke diskriminerer (Gullestad, 2006), forstærket af et fælles narrativ om Danmark som fri fra diskrimination (Danbolt og Myong, 2019). På den anden side har vi den levede virkelighed, hvor diskrimination finder sted i en række sammenhænge. Konflikten består delvis i, at diskrimination fortolkes som noget "ondt", mennesker gør, eller som noget, der finder sted, fordi der er en bevidst intention eller ønske herom (Ska-

degård, 2022). I Thors tilfælde er det derfor også en mulighed, at den diskrimination, han oplever, affejes, hvis hans venner forventer, at diskrimination kun kommer til udtryk eksplicit (altså direkte og synligt) eller med en ond hensigt. Thor besidder derimod en anden viden og erfaring herom. Det vil sige, at Thor kan være mere bevidst om, at diskrimination også finder sted på subtile måder, og hvor det ikke nødvendigvis er tilsigtet.

Denne artikel beskæftiger sig primært med *strukturel diskrimination* med særligt fokus på diskrimination, som kan være utilsigtet, eller som ikke erkendes, fremfor mere direkte eller intentionelle former for diskrimination. Artiklen introducerer begrebet *strukturel diskrimination* i en dansk politologisk kontekst. Udover ovenstående uddrag fra et forskningsinterview anvendes to eksempler fra den offentlige debat: en fra Folketinget, den anden fra en debat om racisme i fjernsyn for børn. Eksemplerne bruges primært illustrativt for at synliggøre, hvordan subtile udtryk for diskrimination kan være i spil på forskellige måder i forskellige sammenhænge. Første afsnit beskriver kort artiklens afsæt i menneskerettigheder som ramme for diskriminationsforståelsen i artiklen. Derefter præsenteres artiklens teoretiske afsæt. Efterfølgende udlægges artiklens forståelse af udvalgte diskriminationsbegreber, herunder strukturel diskrimination, institutionel diskrimination, og hvordan disse har betydning i hverdagen på måder, der kan skabe (utilsigtet) diskriminerende handlinger og medvirken til diskrimination. Næste del tager afsæt heri og adresserer nogle udfordringer, der tilknyttes særligt strukturel diskrimination (og overseelse heraf), herunder individualiserede fremfor strukturelle forståelser af diskrimination, benægtelse af diskrimination og vægtning af intention.

Menneskerettigheder og ikkediskrimination

Overordnet har diskriminationsforståelserne beskrevet i denne artikel afsæt i de internationale menneskerettigheder og tilhørende konventioner og dokumenter (UDHR). Menneskerettighederne repræsenterer en international og fælles ramme for definerings og fortolkning af racisme og diskrimination. Blandt andet indebærer de, at alle mennesker har ret til et liv uden diskrimination på baggrund af de særlige beskyttede kategorier eller *diskriminationsgrunde* (se definition i afsnittet Diskrimination). Dette er fastlagt i en række internationale menneskerettighedskonventioner og erklæringer, i EU-retten og i dansk ret. Med udgangspunkt i disse konventioner sætter artiklen den strukturelle diskrimination, som finder sted i Danmark, ind i en international kontekst, som Danmark har forpligtet sig på.

Et eksempel på de danske internationale forpligtelser er konventionen om afskaffelse af alle former for racediskrimination (CERD), den første bindende

menneskerettighedskonvention vedtaget af De Forenede Nationer i 1965 (FN, 1965). Danmark ratificerede denne konvention i 1971 og etablerede hermed regeringens juridiske forpligtelse til at vedtage foranstaltninger til at fjerne racediskrimination. I artikel 1 står:

Udtrykket ”racediskrimination” skal betyde enhver sondring, udelukkelse, begrænsning eller præference baseret på race, hudfarve, afstamning eller national eller etnisk oprindelse, som har til formål eller virkning at ophæve eller forringe anerkendelsen, nydelsen eller udøvelsen på lige fod, af menneskerettigheder og grundlæggende frihedsrettigheder på det politiske, økonomiske, sociale, kulturelle eller ethvert andet område af det offentlige liv (FN, 1965: artikel 1).²

Når artiklen trækker på menneskerettigheder, betyder det blandt andet, at der inddrages bestemte forståelser fra rammen, herunder hvilken rolle *intention* og *indvirkning* spiller i relation til diskrimination (Justesen, 2003; Gerards, 2013; Banton, 2003).

Teoretisk afsæt

Diskriminationsstudier er ikke et klart afgrænset felt, men udforskes og udvikles i stedet igennem en række tværfaglige studier som unge- og uddannelsesstudier, kønsstudier, minoritets- og kulturstudier, der har afsæt i disciplinerne jura, sociologi, antropologi, litteraturteori, psykologi og filosofi. Ydermere er diskriminationsstudier formet af en bred række videnskabstraditioner og teoretiske perspektiver.

Artiklen trækker særligt på post- og dekoloniale studier (Fanon, 1967; Said, 1978; Spivak, 1988; Bhabha, 1994), jura (Crenshaw, 1991; Bell og Edmonds, 1993; Delgado og Stefancic, 2001) såvel som Bonilla-Silvas (2010) sociologiske arbejde med farveblind racisme og Toni Morrisons (1992) teoretisering af sprog og implicite vedligholdelsesmeknismen af racialisering. Desuden medtages Philomena Esseds (1991) arbejde om hverdagsdiskrimination og Derald Wing Sues (2010) arbejde om mikroaggressioner. Artiklen er særligt optaget af måderne, hvorpå (strukturel) diskrimination normaliseres og afspejles i individers interaktioner, sprogbrug, handlinger og antagelser.

Særligt postkolonial feministisk diskursteori (Spivak, 1988; Butler, 1990) bruges til at belyse magtrelaterede aspekter af samspillet mellem diskrimination på individ- såvel som strukturelt niveau og giver mulighed for at se diskrimination i forhold til et historisk udgangspunkt. Dette har særligt betydning for artiklens forståelse af strukturel diskrimination som forbundet med diskursiv, hegemonisk og normativ magt (Spivak, 1988). Dermed fokuseres der på struk-

turel diskrimination (SD) indlejret i hverdags- og sproglige praksisser samt sociale og historiske processer, der producerer, informerer og påvirker individuel adfærd og individuelt udtryk. Artiklens optik adskiller sig dermed fra tilgange, der primært er rettet mod individuel adfærd, intention og ansvar, herunder direkte diskrimination.

Artiklens teoretiske tilgang informeres ydermere af intersektionalitet, der har sit afsæt i juridisk forskning og argumenterer for, at sociale, økonomiske og andre identitetsparametre er sammenvævet. Kategorier som køn, hudfarve, religion, økonomiske og sociale parametre (fx klasse) er alle etableret gennem magt og skaber tilsammen et højt niveau af kompleksitet (Crenshaw, 1991; Delgado og Stefancic, 2001; Phoenix, 2006). Intersektionalitet er blevet et centralt perspektiv indenfor mange discipliner og forskningsfelter, der forholder sig til fx social ulighed, herunder klasse, "race", køn og seksualitet.³ Disse sammen tænkes og forstås i relation til hinanden og den bredere kontekst for bedre at kunne omfavne diskrimination som et komplekst fænomen. Artiklen bidrager med en intersektionel læsning ved at behandle diskriminationsgrundene som krydsende og sammenvævede. Det betyder, at der ikke ses enkeltvis og isoleret på hver diskriminationsgrund, men nærmere på hvordan de tilsammen har betydning i de forskellige sammenhænge, der beskrives.

Eksemplerne, der anvendes i artiklen, er udvalgt baseret på et skøn og skal fungere som illustrative muligheder. Eksemplerne inkluderer et enkelt citat fra semistrukturerede, dybdegående narrative interviews med studerende på en videregående universitetsuddannelse, hvor der blev spurgt ind til erfaringer med ulighed og diskrimination. Derudover anvendes udvalgte begivenheder, der er blevet omtalt i medierne indenfor de sidste tre år, hvor racediskrimination har været et tema i den offentlige debat.

Diskrimination

Koblingen mellem diskriminationens strukturelle, institutionelle og individ-niveauer udfoldes inden for diskriminations- og racismeforskningen. *Diskrimination* forstås her som ulovlig, negativ forskelsbehandling, hvor *formål* eller *virkning* er at ophæve eller svække ligebehandling og lige muligheder på et hvilket som helst område af samfundslivet, herunder deltagelse i samfundets sociale, kulturelle og økonomiske anliggender (Skadegård, 2018; Vandenhoul, 2005). Diskrimination henviser til *diskriminationsgrundene*, som omfatter særligt beskyttede minoriserede grupper jævnfør menneskerettighederne, herunder "race", køn, hudfarve, religion, politisk overbevisning, seksualitet, alder, handicap eller nationalitet, sprog, social eller etnisk oprindelse m.m. (Gerards, 2013; Justesen, 2003; Meron, 1985; Institut for Menneskerettigheder, 2007:

57). Disse grupper står i en historisk situeret asymmetrisk relation til normative, symbolske og formelle magtstrukturer og har historisk set haft færre muligheder for at opbygge politisk, social og økonomisk position og adgang. For eksempel blev kvinder igennem mange år udelukket fra uddannelse, politisk indflydelse og betalt arbejde. Diskriminationsgrundene (de beskyttede kategorier) er vigtige at fremhæve, da der her afgrænses fra ulighed og krænkende adfærd, som kan opstå mellem mennesker af andre grunde. Med andre ord er det ikke arbitrært, hvem der diskrimineres, og hvem der diskriminerer. Magt (normativ, symbolsk, formel) er en central del af ligningen. Uden magt kan diskrimination ikke finde sted.

Der er tale om diskrimination, når en eller flere af diskriminationsgrundene er årsag til afvisning i døren i nattelivet, lavere løn for det samme arbejde, tilråb og vold, negativ omtale. Det kan også være, når grupper sammenkædes med sygdomme, som var tilfældet med corona og HIV. Diskrimination omhandler diskriminationsgrundene og en historisk asymmetri, der forstærkes, fastholdes eller bruges som begrundelse for at nedgøre en person eller gruppe. Forsimpelt kan man sige, at diskrimination tager afsæt i en gruppestatus, hvorimod mobning og krænkelse kan være rettet mod individer uafhængigt af deres gruppestatus og historiske undertrykkelse.

Hvor diskrimination berører alle diskriminationsgrundene, er racediskrimination og racisme afgrænset til færre kategorier. Racediskrimination defineres som diskrimination i forhold til afstamning, national eller etnisk oprindelse, "race", religion og hudfarve (Justesen, 2003). Det vil sige, at racediskrimination og *racisme* har næsten samme betydning. Forskellen er, at *racisme* specifikt omhandler dynamikker, der udgør et system og institutionaliserede praksisser, hvor igennem minoritetsracialiserede møder negativ forskelsbehandling eller antagelser baseret på afstamning, national eller etnisk oprindelse, "race", hudfarve og køn (Collins, 2004).⁴ Køn medtages også i definitionen, da det altid er sammenvævet i de måder, racisme kommer til udtryk på. *Racisme* henviser dermed til diskrimination som handlinger såvel som systemisk ulighed i forhold til "race", oprindelse, religion og køn samt de systemer, institutioner, strukturer og normer, der opretholder og medvirker hertil. Det er vigtigt også at understrege, at racisme ikke har samme betydning som *ideologisk racisme*, selvom det har sit afsæt heri.⁵ Mange misforståelser og konflikter tilknyttes netop en sammenblanding af begreberne, hvorfor det kan give mening, at disse distinktioner opklares og præciseres.

Strukturel diskrimination, som er artiklens egentlige fokus, henviser til diskrimination, der er affødt af (og indflettet i) normer, antagelser, vaner, sociale koder og praksisser samt normative forventninger til adfærd. Til forskel fra

mere direkte diskriminationsformer er strukturel diskrimination endnu ikke nødvendigvis omfattet af lov. Der er i stedet tale om den diskrimination, der ligger implicit i (eller til grund for) de mere direkte diskriminationsformer. Det vil sige, at diskriminationen indlejres i sprog, forståelser og diskurser om andethed og hermed påvirker, hvordan individer handler. Ligesom øvrig diskrimination er strukturel diskrimination altid et udtryk for og resultat af en asymmetrisk magtrelation (Pincus, 1996; Kamali 2009) skabt af sociale, historiske, kulturelle og/eller kontekstuelle strukturer, opfattelser og systemer. Der er tale om en abstrakt form for diskrimination, der afspejles og udtrykkes på forskellige måder og diskriminationsformer. Et eksempel kunne være negative forventninger til minoritetsracialiserede drenge, hvor fælles underliggende opfattelser og konstruktioner af bestemte grupper kommer til udtryk i implicite former for forskelsbehandling (Khawaja, 2001).

Strukturel diskrimination defineres og behandles i forskellige discipliner, herunder sociologi (Hill, 1988, 1989; Williams, 1988), psykologi (Pincus, 1996; Allport, 1958), jura (Appiah, 2000) og filosofi (Lippert-Rasmussen, 2006). Meningsindholdet varierer, alt efter hvor begrebet studeres. For eksempel opstår der ofte et overlap eller sammenfald mellem institutionel og strukturel diskrimination. Herudover er der forskellige bud på, hvad begreberne hver især indebærer mere præcist. Selvom der er enighed om, at der er tale om diskrimination på et ikkeindividuel niveau, er der forskelle på andre områder, fx i forhold til, hvilken rolle intention spiller, eller hvor overordnet en diskriminationsform der henvises til.

Et eksempel herpå er sociologen Fred Pincus, der fremhæver intention som faktoren, der udgør forskellen mellem strukturel og institutionel diskrimination. Pincus beskriver strukturel diskrimination, som "the policies of dominant race/ethnic/gender institutions and the behavior of the individuals who implement these policies and control these institutions, which are race/ethnic/gender neutral in intent but which have a differential and/or harmful effect on minority race/ethnic/gender groups" (1996: 186). Han pointerer, at diskrimination handler om virkningen af diskrimination på minoriserede, men i hans definition omfatter strukturel diskrimination *policies* og *individual behavior*. Til forskel påpeger sociologen Robert B. Hill, at strukturel diskrimination involverer mere abstrakte, normative og symbolske elementer, der informerer praksisser, institutioner og adfærd. For ham er der tale om "sets of values, beliefs, and norms of dominant groups" (1988: 363). Hill er også optaget af, at ikkeintentionel og underliggende diskrimination udforskes. Men modsat Pincus mener Hill, at intention ikke er afgørende for, om der er tale om strukturel diskrimination. I tråd med Hill understreger sociologen Robin M. Williams, Jr., at det

abstrakte er af central betydning: "To conceptualize ethnic/racial relations adequately requires close attention simultaneously to beliefs (including categories), values, interactions, relationships, networks, and envioning macrostructures" (1988: 339).

Strukturel diskrimination defineres her i tråd med Williams og Hill, men tilføjes et diskursivt blik, hvormed strukturel diskrimination forstås som hegemonisk, normativt og formativt. Det vil sige, at strukturel diskrimination henviser til abstrakte, ikkenedskrevne eller formaliserede strukturer. Dermed indbefatter det gråzonerne i interaktionerne mellem individer såvel som i praksis, hvor diskrimination udtrykkes implicit, subtilt og indlejret i hverdagens normer og rammer. På den måde kan strukturel diskrimination anses som bagvedliggende eller dét, der informerer rationaler og forståelser. Med andre ord udgør strukturel diskrimination en slags kulturel og social arv i form af antagelser, selvfølgeligheder og naturaliserede forestillinger, der kan skabe grundlag for diskriminerende handlinger, praksisser og normer.

Historiske og ideologiske perspektiver medtages, og strukturel diskrimination kan siges indflettet i det, der ellers opfattes – og føles – som normalt eller naturligt (Butler, 1990). Dermed er den med til at påvirke, hvordan praksisser udarbejdes eller etableres. Kamali forklarer, hvordan den "legitimizes and normalizes indirect forms of negative treatment of the 'Others' and makes it a part of everyday normal life of a society" (2009: 6) Det vil sige, at strukturel diskrimination er med til at forme eller producere (fx diskursivt) institutionaliserede såvel som andre former og udtryk for diskrimination.

Institutionel diskrimination forstås som diskrimination, der affødes af regelbaserede (institutionaliserede) handlinger (Pincus, 1996; Hill, 1988; Appiah, 2000; Justesen, 2003) og udtrykkes igennem love, vedtægter eller regler eller på andre måder igennem formelle processer og kanaler. Således har institutionel diskrimination afsæt i strukturel diskrimination. Eksempelvis når normer, antagelser, implicitte opfattelser og tillærte selvfølgeligheder skaber grundlag for de beslutninger og logikker, der gennemsyrrer den formaliserede praksis, hvor diskrimination bliver udfaldet.

Institutionel diskrimination kan indebære regler og love, der har en diskriminerende virkning (uanset intention). Det kan være regler, hvor elever møder begrænsninger i forhold til skolevalg eller adgang på grund af økonomisk status eller oprindelse. Det kan være, når homoseksuelle ikke har samme vilkår som heteroseksuelle i forhold til ægteskab, arv, pension og forældremyndighed, eller når der findes forskellige regler, hvad angår understøttelse eller andre offentlige ydelser baseret på hudfarve, religion, oprindelse m.m. Ghettopakken, 24-års-reglen i forbindelse med familiesammenføring eller brug af betegnelsen

”ikkevestlig” som grundlag for negativ forskelsbehandling er alle eksempler på institutionel diskrimination, da der blandt andet er tale om nedskrevne eller formaliserede rammer, hvoraf *virksomheden* kan være diskriminerende.⁶

Indenfor diskriminationsforskningen har særligt den engelske Stephen Lawrence-rapport (MacPherson of Cluny, 1999) været banebrydende, idet den har medvirket til en bredere forståelse af og blik for relationen mellem det strukturelle, det institutionelle og det individuelle niveau. Rapporten omhandlede det britiske politis mangelfulde håndtering af et racistisk motiveret mord og fandt, at strukturelle forhold og institutionaliseret racisme var afgørende faktorer i sagen såvel som problematikker, der gennemsyrede systemet. Rapporten fremhæver og synliggør, hvordan både strukturelle og institutionelle aspekter medtages og kobles til ”det kollektive svigt fra en organisation i forhold til at sikre en ordentlig og professionel service til mennesker på grund af deres hudfarve, kultur eller etniske oprindelse” (MacPherson of Cluny, 1999).⁷ Rapporten har haft en afgørende betydning for den skærpede internationale forståelse af, hvordan det strukturelle og det institutionelle spiller sammen med det individuelle niveau.

Individualisering og benægtelse

Som Stephen Lawrence-rapporten er med til at fremhæve, medvirker manglende forståelse og viden om strukturel, institutionel og individuel diskrimination til at fastholde og forstærke diskrimination, ligesom det også bidrager til benægtelse af diskrimination. Desuden kan fælles forestillinger om diskrimination som intentionel og forbundet med negative egenskaber medvirke til, at diskrimination anses som noget, der primært foretages af individer. Det vil sige, at strukturer, herunder antagelser og selvfølgeligheder, der fungerer som et fælles sandhedsafsæt for, at diskriminationen kan forekomme, overses (Bonilla-Silva, 2010; Skadegård, 2018). Dette kommer til udtryk i værdiordfører for Dansk Folkeparti, Pia Kjærsgaards reaktion i folketingsalen på, at der findes strukturel diskrimination i Danmark: ”At påstå, at der er racisme i Danmark, falder mig anstødeligt. Er der nogen, der overskrider en grænse? Ja. Men racisme? Nej!” (Berlingske, 2020).

Citatet illustrerer, at der skelnes mellem racisme som fænomen i samfundet mere generelt og enkelte individer, der *overskrider en grænse*. Opdelingen afspejler desuden opfattelsen af, at diskrimination er noget, individer gør, altså en eventuel moralsk eller personlig udfordring. Forestillingen om Danmark som et samfund (etableret gennem strukturer, institutioner m.m.), hvori racismen kan have sit afsæt, afvises. Dette kan være udtryk for flere ting, herunder et manglende blik eller forståelse for strukturel og institutionel diskrimination

og hvordan disse er forbundet med individuel og direkte former for diskrimination. Uanset forbindes racisme eller racediskrimination her med individets handlinger (overskridelse af en grænse) fremfor bredere og strukturelle udfordringer. Strukturel diskrimination benægtes og undsiges som en anstødelig påstand, og racediskrimination placeres som individualiseret hos det enkelte grænseoverskridende individ.

Tendensen til at individualisere diskrimination beskrives også bredt i litteraturen, fx i Sara Ahmeds (2010) beskrivelse af *killjoy*-positionen, hvor individet, der påpeger diskrimination, opfattes som problemet snarere end selve diskriminationen. Når racisme bliver synlig eller eksplicit, fortolkes den derfor ofte som konsekvens af individets dårlige opdragelse, negative intentioner, ondskab eller fordomme (Gullestad, 2006; van Dijk, 1991; Jensen, Weibel og Vitus, 2017). Derald Wing Sue (2010) fremhæver, hvordan diskrimination anses som psykologiserede udfald af negative moralske egenskaber fremfor noget, der har afsæt i strukturer, kulturer eller fælles rammer.

Udfordringen bliver, at det kollektive – herunder institutionel og strukturel diskrimination – underkendes til fordel for at placere ansvaret hos individer (Bonilla-Silva, 2010; Feagin, 1977; Delgado og Stefancic, 2001; Jensen, Weibel og Vitus, 2017). Dette kan siges at være en slags symptomfokus, hvor årsager og andre diskriminationsformer ignorerer. Relationen mellem det strukturelle (herunder hvordan diskrimination indlæres og implicit legitimeres) tages ikke med i betragtningen. Det er selvfølgelig også muligt at forbinde diskrimination til individuel moral i nogle tilfælde, men spørgsmålet om, hvordan diskrimination opstår, forbliver ubesvaret.

Endnu en illustration er individualiseringen og benægtelsen, der opstod i de offentlige diskussioner om racistisk indhold i tidligere danske juleprogrammer (*blackface* og N-ordet i Pyrus) og teater (herunder i teaterforestillingen *Nissebanden i Julemandens land*).⁸ Tv-programmerne og julemusicalen affødte en offentlig debat i december 2022, som kom til at omhandle de personer, der skrev og/eller instruerede programmerne og musicalen og deres intentioner samt programmernes gode hensigter: ”Modsvaret fra både instruktøren og Pyrus-skuespilleren Jan Linnebjerg har været, at de ingen dårlige intentioner havde” (OXY, 2022). Dette udtrykkes også i udsagn fra en medvirkende i et af de omtalte programmer. ”Jeg må indrømme, at jeg synes, det er gået lidt over gevind det hele. Det var jo ikke meningen at vi skulle være xxxxxx (n-ord). Vi var jo bare flødeboller i en dans, i en slikdans” (Radio4, 2022).

I sætningen bruges et racistisk ord (N-ordet) i selve benægtelsen af racediskriminationen.⁹ Ordets anvendelse her illustrerer, hvordan racisme og dennes benægtelse kan finde sted simultant (Andreassen, 2014; Skadegård, 2018). Pa-

radokset, at diskriminerende begreber anvendes i selve afvisningen af diskrimination, viser, at racediskrimination kan være normaliseret i en sådan grad, at den tilsyneladende ikke genkendes. Strukturer, historiske forhold og kulturelle normaliseringer af diskrimination har betydning for, at mennesker (inklusive medvirkende) ikke kan få øje på eller erkende det racediskriminerende (anvendelsen af N-ordet som deskriptivt) eller identificere blackface til trods for eksplicite udtryk herfor (overdrevet, komisk mimik og træk samt de afgørende hvide handsker, som eksplicit vises i programmet). Racediskrimination i disse programmer blev stort set overset, overhørt eller ikke genkendt. Handlingen i programmet anerkendes ikke som blackface og dermed heller ikke som racisme. N-ordet anvendes, uden at det erkendes som racistisk udtryk.

En anden mulig forklaring kan være, at udfordringen kompliceres eller forstærkes af forestillingen om, at gode mennesker ikke handler diskriminerende (Sue, 2010; Bonilla-Silva, 2010), samt narrativer om exceptionalisme, dvs. overbevisningen om, at der ikke findes diskrimination i særlig grad i danske og nordiske kontekster, eller at Norden anses som hævet herover (Danbolt og Myong, 2019; Jensen, Weibel og Vitus, 2017; Andreassen, 2014). Opfattelsen forbindes til dels med nordisk lighedsideologi, de nordiske velfærdsstater m.m.¹⁰ Desuden adskiller Norden sig fra USA og Sydafrika, hvor racismen historisk har været eksplicit institutionaliseret og anerkendt praksis i form af apartheid og Jim Crow (Jensen, Weibel og Vitus, 2017).

Exceptionalismen kan siges at udgøre et paradoks i lyset af Nordens og Danmarks afgørende rolle i kolonitidens slavegørelse, handel med slavegjorte (Jensen, Agyemang og Lehman, 2020; Stawski, 2018) og videnskabstraditionerne (fx racetænkning og eugenik) (Dikötter, 1998; Drouard, 1999; Roll-Hansen, 1989). Nordens og særligt Danmarks underbelyste og nedtonede kolonihistorie beskrives også som et kollektivt hukommelsestab eller historisk udviskning (Rodrigues, 2011; Blaagaard, 2010) af den danske udnyttelse, undertrykkelse og legitimering af undertrykkelsen af racialiserede andre. Et oplagt og fremtrædende eksempel er den dansk-grønlandske relation, blandt andet i de narrativer og romantiseringer, der omsvøber den nutidige og historiske kolonirelation, der relativiseres, udviskes eller overses.

Diskriminationsudfordringerne i en dansk kontekst befinder sig hermed i et spændingsfelt mellem en overbevisning om, at vi er gode og ordentlige og derfor ikke diskriminerer, forstærket af en kulturel selvforståelse, der bygger på en lighedsideologi som grundlæggende værdier over for den levede virkelighed, hvor diskrimination findes på strukturelt, institutionelt såvel som individuelt niveau. I *Pyrus*-programmerne afspejles netop dette spændingsfelt. På den ene side sigter en del af fortællingen mod at lære børn ordentlig opførsel (fx at man

ikke må drille på grund af hudfarve). Formålet kan siges at være det modsatte af diskrimination. Alligevel sker det, at racisme er en normaliseret del af fortællingen blandt andet ved anvendelsen af blackface, og når N-ordet bliver brugt i børneprogrammet. Det er et godt billede på, hvordan selv gode intentioner kan eksistere i sammenhæng med diskriminerende handlinger (normalisering af N-ordet og blackface med alle dens rekvisitter). Altså gode og ordentlige mennesker kan sagtens komme til at diskriminere, selvom det ikke er intentionen, ja endda selv når det modsatte ønskes. Disse eksempler skal ses som illustrative for, hvordan strukturelle diskriminationsformer informerer og giver udslag i en eventuel utilsigtet diskrimination på eksplicit og individuelt plan.

Intention

Til trods for at forskning peger tydeligt på diskrimination som strukturel, institutionel og systemisk og således ikke kun individuel, underkendes strukturerens afgørende betydning i megen håndtering og forståelse af diskrimination. Fremfor at arbejde helhedsorienteret med problemet bliver de historiske, kulturelle og kollektive aspekter af diskrimination og dennes tilblivelse overset eller ignoreret. Dette bidrager til en række problematikker. Hertil er fokus på individets intention en udfordring, særligt når det vægtes højere end diskriminationens virkning på dem, der udsættes for diskrimination.

Som beskrevet i afsnittet ovenfor, er intention (forestillingen om et særligt, individuelt forankret negativt sigte) fortsat afgørende, herunder i en række juridiske såvel som hverdagsafgørelser. Intention ses ikke alene som central, men vejer oftest tungere end fx de diskriminerende hændelser eller effekten af diskriminationen på modtageren (Crenshaw, 1991; Flagg, 1993; Crump, 1998, 2010; Lawrence, 1995; Delgado og Stefancic, 1992; Dovidio, Kawakami og Gertner, 2002; Feagin og Eckberg, 1980). I Thors udsagn i artiklens begyndelse beskriver han sin frustration over, at hans oplevelse ikke tildeles en værdi i sig selv, men affejes til fordel for en majoriserede og dominerende gruppeopfattelse: "Når jeg siger det videre som en racistisk oplevelse, så var det en racistisk oplevelse." Dermed ikke sagt, at Thor kan afgøre diskrimination alene. Problemet her er nærmere, at Thor, hans oplevelse og en eventuel effekt af diskrimination ikke tages i betragtning.

I kontroverserne der knytter sig til førnævnte juleprogrammer, ses en lignende dynamik, hvor de, som udsættes for de negative påvirkninger af racediskrimination, underkendes. I stedet bliver afsenderens intention det, der sættes i centrum. Identificering, definering, bekymring og afvisninger kredser omkring individuel uskyld (fx skuespillerne og instruktørerne). I den offentlige debat ses affejninger og bortforklaringer, der knytter sig til, at det var en anden tid (dvs.

at handlingen ikke var forsætlig, eller at normerne var nogle andre). Der er ikke tilsvarende refleksioner over de strukturelle forhold, fx en undren over, at disse normer fandtes og fortsat findes, eller hvordan de relateres til den kollektive historie m.m.

Men kollektive handlinger, institutionelle og strukturelle rammer, psykologiske og historiske faktorer er en central del af billedet. Disse bidrager både til utilsigtede, implicitte, eksplicitte samt intentionelle former for diskrimination og racisme. Alligevel fastholdes individets intention (og dårlige karakter og moral) som afgørende for at kunne erkende eller vurdere, hvorvidt diskrimination har fundet sted. Så længe individet beskyldes for en adfærd, der til dels afspejler kollektivet, og de fleste ikke ser sig selv (eller ønsker at blive set) som dårlige mennesker, er benægtelse dermed forventelig (Bonilla-Silva, 2010; Sue, 2010; Skadegård, 2017).

Selvom benægtelse til dels er en konsekvens af individualisering og en manglende anerkendelse af de strukturelle forhold, så er benægtelsen også med til at forstærke diskrimination. Som Teun van Dijk beskriver i sit arbejde med benægtelse, er fokus på intention en måde at fralægge sig ansvar. Han påpeger, at diskriminationsbenægtelse bruges til at undvige ansvar i juridiske sigtelser og andre kontekster, hvor diskrimination eller racisme identificeres og håndteres (1992: 180). Vægtningen af intention situerer diskrimination inden for individsfæren og det enkelte individs ansvar. Dette kan forhindre forståelser og erkendelse af, hvordan diskrimination opstår. Et er, at det overses, hvordan normalisering af diskrimination afspejles i den enkeltes handlinger. Noget andet er, at fokus forskydes til individet, der tildeles skylden for et kollektivt problem. Endnu en udfordring er, at intention kan være skjult eller svær at identificere, da det er individet selv, der (nok) bedst ved, om de havde negative intentioner. Desuden kan intention i nogle tilfælde være ubevidst og hermed endnu mere utilgængelig (Spivak, 1988).

En yderligere komplikation, der opstår ved udelukkende at fokusere på individuel intention, er magtfor skydningen. Så længe diskrimination opfattes som (primært) afhængig af individets intention, forbliver magten til at definere, identificere og validere diskriminerende hændelser hos det individ, der er den (muligt) diskriminerende part. Hvis individet nægter sig skyldig (altså siger, at det ikke var intentionen), så er der ikke meget at komme efter, medmindre de diskriminerende handlinger (brug af N-ordet, blackface eller andre udtryk og handlinger) vægtes og erkendes (som hændelser med negativ påvirkning) på lignende vis, hvilket ikke er tilfældet. I interaktionen og relationen mellem parterne betyder det derfor, at diskriminationen identificeres og vurderes i en

asymmetrisk kontekst, hvor den magthavende og potentielt diskriminerende part (Skadegård, 2016) afgør, om diskrimination har fundet sted.

Spivak (1988) påpeger magten, der kan ligge i blikket, ved at trække på hendes forståelse af suveræn subjektivitet. Dette beskriver en majoriseret og dominerende logik, som kan være afgørende for, hvordan der fortolkes og forstås i sådanne asymmetriske konstellationer. Det vil sige, at når diskrimination opleves hos den minoriserede part, forstærkes udfordringen potentielt ved, at den majoriserede part ser på problemet med en dominerende gruppes bias. For eksempel at den forurettedes oplevelse underkendes som forkert eller skæv; altså ikke i tråd med en majoriseret forståelse af en situation. Det kan komme til udtryk ved afvisninger af diskrimination, der fx baserer sig på, at den forurettede ikke forstår situationen "korrekt" eller på samme måde som majoriserede. Det kan være argumenter som, at vedkommende "ikke forstår dansk humor". Igen illustrerer kontroversen over juleprogrammerne, hvordan lignende afvisninger flourer. Ahmed (2010) påpeger, hvordan et majoriseret blik på minoriserede bidrager til, at den forurettede anses som en slags killjoy, altså den irriterende, der afslører implicite koder, ødelægger den gode stemning m.m. Fra en lidt anden vinkel forklarer Sue (2010), hvordan den forurettede i sådanne situationer psykologiseres ved blandt andet at blive anset som overfølsom eller irrationel. Dermed underkendes den forurettedes opfattelse eller anklage som gyldig eller legitim. Ligeledes beskriver van Dijk (1992) den mekanisme, hvor den forurettede opfattes som for sensitiv, overreagerende, misforstående eller politisk korrekt.

Minoriseredes oplevelser kan ikke nødvendigvis valideres, når disse ikke afspejler dominerende og gældende opfattelser eller ikke anses som gyldige. Magtrelationen mellem den majoriserede og den minoriserede understøttes, når den majoriseredes perspektiv legitimeres eller vægtes højere i den dominerende kontekst og fælles opfattelser. Uden blik for hvordan strukturelle forhold, kollektive forståelser, nedarvede og normaliserede opfattelser og antagelser påvirker og opretholder gamle magthierarkier, begrænses mulighederne for at identificere og adressere diskrimination. Pointen er, som nævnt i ovenstående definition af diskrimination, at der både må fokuseres på intention og diskriminationshændelse og dennes indvirkning, når diskrimination adresseres og undersøges.

Opsummering

Diskrimination og dens benægtelse hviler i en række tilfælde på en underliggende modsætning. På den ene side en virkelighed hvor diskrimination selvfølgelig eksisterer og har konkret betydning for dem, der udsættes for den, samt samfundet mere bredt. På den anden side findes der en udbredt oplevelse af,

at vi er ordentlige mennesker, der derfor ikke diskriminerer. Dette forstærkes yderligere af en fælles forestilling om, at der i Danmark (og i Norden) ikke eksisterer diskrimination. Denne artikel har undersøgt netop dette spændingsfelt ved at diskutere nogle af de udfordringer, der opstår heri. Med afsæt i menneskerettigheds- og diskriminationsforskningen er udvalgte problematikker og diskriminationsformer blevet beskrevet. Artiklen påpeger, at kendskab til disse er nødvendig for at kunne forstå, adressere og imødegå diskrimination. Strukturel diskrimination defineres som en implicit, abstrakt og normativ diskriminationsform, der informerer de mere eksplicitte og genkendelige diskriminationsformer. Institutionel diskrimination derimod defineres som mere formaliseret, fx i form af praksisser, nedskrevne regler, love og handlingsformer der har en diskriminerende virkning uanset intention.

Med afsæt i empiriske eksempler hentet fra tv-programmer for børn, *Pyrus Alletiders Julemand* og julesmusicalen *Nissebanden i Juleland*, har artiklen ønsket at illustrere, hvordan diskrimination indgår i hverdagspraksisser, interaktioner og relationer på en måde, der kan bidrage til utilsigtet diskrimination. Det beskrives, hvordan strukturelle og kollektive elementer, der informerer og medvirker til normaliseringen af diskrimination, ignoreres eller overses. I stedet eksisterer en fælles opfattelse af, hvordan diskrimination primært er en individuel udfordring. I den sammenhæng har artiklen diskuteret, hvordan individuel intention vægtes fremfor virkningerne af diskrimination.

Hovedargumentet her er, at vægtningen af intention bidrager til flere udfordringer. For eksempel kan det betyde, at den, der diskriminerer (den majoriserede), kan (og ofte vil) benægte diskrimination på grund af manglende intention. I praksis medfører det, at den udøvende og majoriserede position kan afgøre, om diskrimination har fundet sted. Derimod har den, der udsættes for diskrimination, ikke samme og lige mulighed for at afgøre, om der i det pågældende tilfælde var tale om diskrimination. Den minoriserede og dennes oplevelse tildeles ikke en tilsvarende legitimitet. Dilemmaet bliver, at den asymmetriske magtrelation, der er afgørende for, at diskrimination overhovedet kan finde sted, også er med til at underkende selve diskriminationen.

Diskrimination defineres i forhold til selve hændelsen og virkningen på den, som diskrimineres. Spørgsmålet om, hvorvidt en handling eller et udsagn var diskriminerende, bør derfor ikke afgøres ved en privilegering af den (angiveligt) diskriminerende parts opfattelse. Fokus på den majoriseredes moralske uskyld (intention) fremfor diskriminerende handlinger (og diskrimineredes oplevelser) kan siges at forstærke diskriminationen. Artiklen foreslår, at man skal og bør kunne forstå diskrimination fra flere perspektiver. Diskrimination behøver ikke at være intentionel for at finde sted. Derfor er det væsentligt, at fokus også ret-

tes mod diskriminationshandlingen og dennes virkning. Mangel herpå er med til at vanskeliggøre en fair behandling og håndtering af diskrimination uanset form. Således bliver identificering og forståelse af diskrimination et oplagt sted at påbegynde arbejdet med antidiskrimination.

Noter

1. Handikap bruges her i en den forståelse, at handikap tildeles som af det majoriserede blik, fremfor at det siger noget essentielt om det pågældende individ eller gruppe. Dette udfoldes i *Dansk Handicap Forbunds manifest fra 2012*.
2. CERD blev oprindeligt anset (af Danmark) for at være omfattet af dansk ret i form af loven 266b, oprettet i 1939. Dette er imidlertid blevet bestridt. Der er siden indarbejdet yderligere beskyttelse i form af *forskelsbehandlingsloven* samt loven (374 3 om etnisk ligebehandling) mod *etnisk forskelsbehandling*. Disse love anses dog ikke for at være tilfredsstillende dækning af CERD, og Danmark har modtaget stærk international kritik for sin utilstrækkelige implementering af CERD i national lovgivning, blandt andre fra CERD selv og sekretariatet for rammekonventionen om beskyttelse af nationale mindretal i Europarådet (PNMCE).
3. Betegnelsen "race" skrives i anførselstegn for at fremhæve, at der ikke er tale om en videnskabelig biologisk kategori. Derimod er "race" en social kategori med betydning og konsekvenser for, hvordan mennesket opfattes. Desuden er det udtryk for, hvordan ideologisk racetænkning fortsat har afgørende betydning for menneskers praksisser.
4. Ordet *racialisering* bruges for at undgå at omtale "race" som videnskabeligt funderet, da kategorien ikke har biologisk grundlag. Det henviser til processen, hvorigennem mennesker *gøres til* (og behandles som) en "race" ud fra deres hudfarve, formodede oprindelse eller religion. Det peger på måden, hvorpå mennesker ses som tilhørende "racer", som en racediskriminerende handling (se evt. Li og Yang, 2022).
5. Racisme, racediskrimination og ideologisk racisme deler logikker og overlapper, men har forskellige meningsindhold. Ideologisk racisme, til forskel fra racisme, henviser til opfattelsen af mennesker som opdelt i biologiske "racer" og forestillingen om, at "racer" er tilknyttet forskellige fysiske/psykiske/moralske egenskaber. Ideologisk racisme indebærer desuden en historisk forestilling om "racernes" hierarkiske udviklingsmæssige forhold til hinanden, hvor visse "racer" opfattes som værende andre overlegne. Den forbindes med fx nazismen, apartheid, Ku Klux Klan (se også Justesen, 2003).
6. Se *Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD)*s konklusioner fra 1.2.2022.

7. På engelsk: "the collective failure of an organization to provide an appropriate and professional service to people because of their colour, culture, or ethnic origin" (MacPherson of Cluny, 1999).
8. Blackface er en gammel form for udklædning, hvor mennesker males i hovedet og på kroppen for at forestille mennesker af en anden "race". Traditionen har flere former og en lang historie og er særligt fremtrædende i sin *minstrel*-form, hvor særligt sorte mennesker udstilles med overdrevne træk, maling i ansigtet og hvide handsker (Thompson, 2021; Taylor og Austen, 2012; Lott, 1992; Saxton, 1975; Johnson, 2012).
9. N-ordet er en betegnelse for biologisk "race". Selvom N-ordet har haft flere betydninger igennem historien, henviser det primært til og er udtryk for racetænkningen, der opstod under kolonialismen og perioden efter.
10. Se Christian Horst (2017) for en uddybning af nordisk og europæisk afstandtagen til "race" som biologisk koncept såvel som til racismen, og hvordan inddragelse af etnicitet og kultur er blevet en erstatning herfor i tiden under og efter 2. verdenskrig.

Litteratur

- Ahmed, Sara (2010). Killing joy: Feminism and the history of happiness. *Signs* 35 (3): 571-594.
- Allport, Gordon W. (1958). *The nature of prejudice*. New York: Doubleday Anchor.
- Andreassen, Rikke (2014). The Nordic discomfort with race. *Nordic Journal of Migration Research* 4 (1): 42-44.
- Appiah, K. Anthony (2000). Stereotypes and the shaping of identity. *California Law Review* 88 (1): 41-53.
- Banton, Michael (2003). *International action against racial discrimination*. Oxford: Clarendon Press Oxford.
- Bell, Derrick and Erin Edmonds (1993). Students as teachers, teachers as learners. *Michigan Law Review* 91 (8): 2025-2052.
- Berlingske* (2020). Dansk Folkeparti og Nye Borgerlige uenige om racisme i Danmark, 22. juni.
- Bhabha, Homi K. (1994). *The location of culture*. London: Routledge.
- Blaagaard, Bolette (2010) Remembering Nordic colonialism: Danish cultural memory in journalistic practice. *KULT* 7: 101-121.
- Bonilla-Silva, Eduardo (2010). *Racism without racists, color-blind racism and racial inequality in contemporary America*. Plymouth: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Butler, Judith (1990). *Gender trouble*. New York: Routledge.
- Collins, Patricia H. (2004). *Black sexual politics: African Americans, gender and the new racism*. New York: Routledge.

- Crenshaw, Kimberle (1991). Mapping the margins: Intersectionality, identity politics, and violence against women of color. *Stanford Law Review* 43 (6): 1241-1299.
- Crump, David (1998). Evidence, race, intent, and evil: the paradox of purposelessness in the constitutional racial discrimination cases. *Hofstra Law Review* 27 (2): Article 2.
- Crump, David (2010). What does intent mean. *Hofstra Law Review* 38 (4): Article 2.
- Danbolt, Mathias og Lene Myong (2019). Racial turns and returns: Recalibrations of racial exceptionalism in Danish public debates on racism, pp. 39-61 i Peter Her-
vik (red.), *Racialization, racism, and anti-racism in the Nordic countries*. New York: Springer.
- Delgado, Richard og Jean Stefancic (2001). *Critical race theory: An introduction*. New York: New York University Press.
- Dikötter, Frank (1998). Race culture: Recent perspectives on the history of eugenics. *The American Historical Review* 103 (2): 467-478.
- Dovidio, John F., Kerry Kawakami og Samuel L. Gaertner (2002). Implicit and explicit prejudice and interracial interaction. *Journal of Personality and Social Psychology* 82 (1): 62-68.
- Drouard, Alain (1999). Concerning eugenics in Scandinavia: An evaluation of recent research and publications. *Population: An English Selection* 11: 261-270.
- Essed, Philomena (1991). *Understanding everyday racism: An interdisciplinary theory*. Newbury Park: Sage Publications.
- Fanon, Frantz (1967). *Black skin, white masks*. London: Pluto Press.
- Feagin, Joe R. (1977). Indirect institutionalized discrimination. *American Politics Research* 5 (2): 177-200.
- Feagin, Joe R. og Douglas L. Eckberg (1980). Discrimination: Motivation, action, effects, and context. *Annual Review of Sociology* 6: 1-20.
- Flagg, Barbara J. (1993). "Was blind, but now I see": White race consciousness and the requirement of discriminatory intent. *Michigan Law Review* 91 (5): 953-1017.
- FN (1965). *International convention on the elimination of all forms of racial discrimination* (2022) CERD/C/DNK/CO/22-24.
- Gerards, Janneke (2013). The discrimination grounds of Article 14 of the European Convention on Human Rights. *Human Rights Law Review* 13 (1): 99-124.
- Gullestad, Marianne (2006). *Plausible prejudice: Everyday experiences and social images of nation, culture, and race*. New York: Columbia University Press.
- Hill, Robert B. (1988). Structural discrimination: The unintended consequences of institutional processes, pp. 353-375 i Hubert J. O'Gorman (red.), *Surveying social life: Papers in honor of Herbert H. Hyman*. Middletown: Wesleyan University Press.
- Hill, Robert B. (1989). Economic forces, structural discrimination and black family instability. *The Review of Black Political Economy* 17 (3): 5-23.

- Horst, Christian (2017). *På ulige fod – etniske minoritetsbørn som et skoleeksempel*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Institut for Menneskerettigheder (2007). *Effektiv beskyttelse mod diskrimination – om retlige og faktiske tiltag*. Udredning nr. 5. København: Institut For Menneskerettigheder.
- Jensen, Mads Langballe, Gloria Agyemang og Cheryl R. Lehman (2021). *Accountabilities, invisibilities and silences in a Danish slave trading company on the Gold Coast in the early 18th century*. *Critical Perspectives on Accounting* 77.
- Jensen, Tina G., Kristina Weibel og Kathrine Vitus (2017). "There is no racism here": Public discourses on racism, immigrants and integration in Denmark. *Patterns of Prejudice* 51 (1): 51-68.
- Johnson, Stephen (2012). *Burnt cork: Traditions and legacies of blackface minstrelsy*. Amherst: University of Massachusetts Press.
- Justesen, Pia (2003). *Racisme og diskrimination – Danmark og menneskerettighederne*. København: Akademisk Forlag.
- Kamali, Masoud (2009). *Racial discrimination: Institutional patterns and politics*. Abingdon: Taylor & Francis.
- Khawaja, Iram (2001). Minoritetsbarnet i den danske folkeskole: En kvalitativ undersøgelse af positionerings- og andetgørelsestendenser i den dansk folkeskole. *Psyke & Logos* 22 (1): 244-272.
- Lawrence, Charles R. (1995). The id, the ego, and equal protection: Reckoning with unconscious racism, pp. 236-257 i Kimberlé Crenshaw (red.), *Critical race theory: The key writings that formed the movement*. New York: The New Press.
- Li, Jin Hui and Ahrong Yang (2022). Racialisering, pp. 109-124 i Karen Liebing Madsen, Janne Jørgensen og Jacob Graack-Larsen (red.), *Normkritik i pædagogisk praksis*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Lippert-Rasmussen, Kasper (2006). The badness of discrimination. *Ethical Theory and Moral Practice* 9: 167-185.
- Lott, Eric (1992). Love and theft: The racial unconscious of blackface minstrelsy. *Representations* 39: 23-50.
- Macpherson of Cluny, William (1999). *The Stephen Lawrence inquiry: Report of an inquiry by Sir William Macpherson of Cluny*. Cm 4262-I.
- Meron, Theodor (1985). The meaning and reach of the international convention on the elimination of all forms of racial discrimination. *The American Journal of International Law* 79 (2): 283-318 .
- Morisson, Toni (1992). *Playing in the dark: Whiteness and the literary imagination*. New York: Vintage.
- OXY (2022). *Aflyst Pyrus-ritual pissede Danmark af - og viser, hvorfor vi holder hånden over krænkende kulturarv*.

- Phoenix, Ann (2006). Interrogating intersectionality: Productive ways of theorising multiple positioning. *Kvinder, Køn & Forskning* 2-3: 21-30.
- Pincus, Fred L. (1996). Discrimination comes in many forms: Individual, institutional, and structural. *The American Behavioral Scientist* 40 (2): 186-194.
- Radio4 (2022). Flødebolle fra Alletiders Julemand undrer sig over anklager om blackface, 25. november.
- Rodrigues, Lia P. (2011). Danishness, Nordic amnesia and immigrant museums. *Human Architecture: Journal of the Sociology of Self-Knowledge* 9 (4): 23-33.
- Roll-Hansen, Nils (1989). Geneticists and the eugenics movement in Scandinavia. *The British Journal for the History of Science* 22 (3): 335-346. *Genetics, Eugenics and Evolution: A Special Issue in Commemoration of Bernard Norton (1945-1984)*.
- Said, Edward W. (1978). *Orientalism*. New York: Vintage.
- Saxton, Alexander (1975). Blackface minstrelsy and Jacksonian ideology. *American Quarterly* 27 (1): 3-28
- Skadegård, Mira C. (2017). With friends like these, who needs enemies? *Journal of Nordic Migration Research* 7 (4): 214-223.
- Skadegård, Mira C. (2018). *The space between: A study of structural discrimination in Danish contexts*. København: Aalborg Universitet.
- Skadegård, Mira C. (2022). Slipping and sliding: Wielding power with slippery constructions of Danishness. *Journal of Critical Mixed-Race Studies* 1 (2): 158-180.
- Spivak, Gayatri C. (1988). *In other worlds: Essays in cultural politics*. New York: Routledge.
- Stawski, Scott A. (2018). *Denmark's veiled role in slavery in the Americas: The impact of the Danish West Indies on the transatlantic slave trade*. Harvard University Dissertations Publishing.
- Sue, Derald W. (2010). *Microaggressions and marginality, manifestation, dynamics, and impact*. Hoboken: John Wiley & Sons, Inc.
- Taylor, Yuval og Jake Austen (2012). *Darkest America: Black minstrelsy from slavery to hip-hop*. New York: W. Norton Publishers.
- Thompson, Ayanna (2021). *Blackface*. London: Bloomsbury Press.
- van Dijk, Teun (1991). *Racism and the press*. London: Routledge.
- van Dijk, Teun (1992). Discourse and the denial of racism. *Discourse and Society* 3 (1): 87-118.
- Vandenhouli, Wouter (2005). *Non-discrimination and equality in the view of the UN human rights treaty bodies*. Cambridge: Intersentia Publishers.
- Williams, Robin M. (1988). Racial attitudes and behaviour, pp. 331-352 i Hubert J. O'Gorman (red.), *Surveying social life, papers in honor of Herbert H. Hyman*. Middletown: Wesleyan University Press.